

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΓΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1954

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΕΠΕΙΤ' ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΑΔΑ

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΚΑΪΡΗΣ

(Ο ΕΛΛΗΝΟΛΑΤΡΗΣ - Ο ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ)

Στις 13 και στις 14 Ιουνίου έγιναν στην Άνδρο, όπως σημειώσαμε και στο προηγούμενο τεύχος, οι εορτές για τα εκατό χρόνια από το θάνατο του Θεοφιλου Καίρη. Το κείμενο που ακολουθεί είναι ο λόγος του Καθηγητού του Έθνικου Μετσόβιου Πολυτεχνείου κ. Π. Α. Μιχαήλ στον εορτασμό. Η "ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ,"

Το Έθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, αισθάνεται ότι δίκαιος είναι ο φόρος τιμής που αποδίδεται σήμερα στο φίλο του Θεού Θεόφιλο Καίρη, άντρα σοφού, αγωνιστή της ελευθερίας και μάρτυρα.

Δίκαιος, γιατί το τέκνο αυτό της Άνδρου, αφού πολέμησε με το όπλο για την ελευθερία της πατρίδας, αρνούμενος τα αξιώματα αποσύρθηκε στη γενέτειρά του, για να αρχίσει έναν άλλον αγώνα μεγαλύτερο, τον αγώνα της παιδείας των Ελλήνων. Διέβλεψε ότι έτσι μόνον θα ολοκληρώνονταν ή λύτρωσή τους από τη σκλαβιά, έτσι μόνον θα απέβαινε ή αναγέννηση του Έλληνισμού πραγματικότητα. Μάζεψε λοιπόν γύρω του παιδιά της νέας γενεάς και άρχισε να μορφώνει τους αγωνιστές του πνεύματος. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα παιδιά αυτά ήταν κατά το πλείστο ορφανά. Είναι ασφαλώς συμβολικό ότι όλα άλλαζαν όνομα σαν να αναβαφτιζόνταν στην κολυμπήθρα του πνεύματος και ν' αποκτούσαν γονείς το Νου και το Ήθος.

Διαβάζοντας κανείς τις επιστολές των μαθητών του, θαυμάζει την επίρροή που είχε ή διδασκαλία του. Συγχρόνως συγκινείται από το αίσθημα αγάπης που αποπνέουν, αγάπης προς το δάσκαλο, το έργο του, και την ανθρωπιά γενικότερα. Η αγάπη ήταν ή μυστικός κρίκος που τους συνέδεε με το πνεύμα εκείνου που φωτίσε το πνεύμα τους, όπως όταν ή σπινθήρας που ανάβει τή φωτιά. Δίχως τήν αγάπη ή Καίρης δεν θα μπορούσε να εμπνεύσει τους νέους, ούτε να τους ενθουσιάσει για τήν αρετή και τα γράμματα. Ούτε θα μπορούσε να τους πείσει περί της αξίας των, αν δεν ήταν ή ίδιος τό ζωντανό παράδειγμα της διδασκαλίας του. Δείγμα ενάρτου και φωτισμένου άντρα, που και στην πράξη και στην θεωρία άριστου. Έτσι κατώρθωσε να τους επηρεάσει βαθύτατα, να βρή κατανόηση και ανταπόκριση. Έξακόσιοι μόνον υπήρξαν οι μαθητές του Καίρη, αλλά ή αήγη του δασκάλου, και των μαθητών του ή δράση, εμπνεύσανε σε χιλιάδες χιλιάδων Ελλήνων τον ενθουσιασμό για τήν παιδεία. Η ώθηση προς τα γράμματα, που έδωσε ή Καίρης, υπήρξε ή μεγάλη του προσφορά. Αναβίωσε τήν παράδοση της Έλληνικής παιδείας. Δίκαιως λοιπόν ή φήμη έτρεξε και έξω από τα σύνορα της Ελλάδας διαλαλώντας ότι μόλις ή μικρή αυτή χώρα

απόκτησε τήν έξωτερική της ελευθερία, άρχισε να καλλιεργή, κατά τό παράδειγμα των προγόνων της, και τήν έσωτερική, τήν πνευματική της ελευθερία, χάρις σ' έναν άντρα που έπιτελούσε τό έργο της παιδείας με αγάπη, σοφία και αυτοθυσία.

Στό έργο του άφωσιώθηκε ή Καίρης με πνεύμα πρακτικό. Δεν έδίδαξε μόνον φιλοσοφία, αλλά και Φυσική και Χημεία, συνοδεύοντας τή διδασκαλία του με πειράματα, πράγμα, που θα τό ζήλευσαν τα περισσότερα σχολεία της Ελλάδας σήμερα. Έδίδαξε Γεωγραφία και Φυσιογνωσία, και ζητούσε να προμηθευθή από τήν Έσπερία και προπαιδεία ζωγραφικής. Θέλησε δηλαδή να όπλιση τους νέους και με γνώσεις πρακτικές, ώστε ή μόρφωσή τους να αποβή σύγχρονη, για να τους φέρη στο επίπεδο του Ευρωπαϊκού πολιτισμού ως Ισότιμους. Τέλος, άφωσιώθηκε στό έργο του με πνεύμα θετικό, διδάσκοντας Μαθηματικά Μηχανική και Άστρονομία, γράφοντας και σχετικά έργα, δυστυχώς ανέκδοτα ακόμη.

Η φιλοσοφία λοιπόν για τον Καίρη δεν ήταν μία λογοκρατική θεώρηση, αλλά μία λογική άγωγή, στηριζόμενη, στα πορίσματα της Έπιστήμης. Άλλά ή Καίρης, παρά τό θετικισμό του, δεν άπαξίωσε και τήν ένδοσκόπηση του είναι του. Όπως όμολογεί ή ίδιος, ένα βράδυ κυττάζοντας τον έναστρο ούρανό, διάβασε ξαφνικά στό θόλο του ψηλά: Θ ε ο ν σ έ β ο υ. Αύτή υπήρξε ή λύση της άγωνίας του για τα βαθύτερα προβλήματα της ανθρωπίνης συνείδησης. Είχε άποκαλύψει τό θεοσεβικό ν.

Ο Καίρης δέχονταν ότι στον άνθρωπο φωλιάζει μία τάση να ξεπερνά τό πεπερασμένο του Κόσμου, που τήν όνόμαζε τό άπειροτατικό ν. Τό θεοσεβικό ν ήταν τό άπαραίτητο συμπλήρωμα του άπειροτατικού, γιατί έτσι έπαιρνε νόημα και τέλος ή φυγή προς τό άπειρο. Έχομε λοιπόν στον Καίρη, από τή μία μεριά έναν θετικιστή, επηρεασμένο ασφαλώς από τό γαλλικό θετικισμό, και από τήν άλλη μεριά έναν ένδοσκοπό που άποκαλύπτει αξιωματικές γνώσεις. Άλλά τί είδους γνώση είναι τό θεοσεβικό ν; Τό θεοσεβικό ν διαφέρει από τό άπειροτατικό ν. Τό άπειροτατικό ν είναι μία τάση θεωρητική, ενώ τό θεοσεβικό ν είναι μία έπιταγή προς δράση. Ο Καίρης δεν μας λέγει ότι έδιάβασε στον ούρανό πώς ή θεός υπάρχει, ή ότι τον ένώρισε

μέ την τάδε μορφήν, αλλά ότι οφείλει να σέβεται το Θεό, να ασκή επομένως συνεχώς μιὰ πράξη σεβασμοῦ, πού την ονομάζει θεοσεβεία και την ἀνήγαγε σέ θρησκεία. Τὰ θεοσεβικόν δηλαδή ὑπάγεται στους λογισμούς του πρακτικοῦ λόγου, ὅπως τὸν χαρακτηρίζει ὁ Κάντ, ὅπου και αὐτὸς κατατάσσει τὸ ἠθικὸς Δεόν. Τοῦτο ὅμως σημαίνει ὅτι ἡ σχέση Θεοῦ και ἀτόμου γίνεται προσωπική. Ἡ μεσολάβηση τῆς Ἐκκλησίας αἰρεται και ὑπεύθυνο γιὰ τὸν τρόπο πού σέβεται τὸ θεὸ γίνεται τὸ άτομο. Ὁδηγὸς κοινὸς τῶν θεοσεβῶν ἀτόμων ἀπομένει ὁ λόγος. Ἡ θεοσεβεία αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἀποδεσμεύεται ἀπὸ κάθε δόγμα, ἢ ἀγωγή τελετουργική, ἢ ἐκκλησιαστική ἐξουσία. Ἡ θρησκεία ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸ θρησκευέσθαι, και μάλιστα κατὰ τρόπο φιλοσοφικό. Ἡ θρησκεία γίνεται φιλοσοφική ἠθική δράση.

Φυσικὸ ἦταν ἡ δοξασία αὐτὴ ἐνὸς ἱερωμένου Ἑλλήνα να συγκρουσθῆ με τὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, πού ἤδη ἀπὸ τοὺς τελευταίους αἰῶνες τοῦ Βυζαντίου εἶχε ἀρχίσει να θεωρεῖ τὴν ὀρθοδοξία ὡς ἐθνική θρησκεία τῶν Ἑλλήνων. Τὸ να ξανάπαιρνε ἡ ὀρθοδοξία χαρακτήρα διεθνή στη συνείδηση τῶν Ἑλλήνων, θὰ ἦταν εὐχῆς ἔργον, ἀλλὰ πῶς να πραγματοποιηθῆ αὐτὸ ὅταν ὅλος ὁ βαθὺς συμβολισμὸς τῆς θρησκείας χάνονταν και ἀντικαθίστατο με μερικοὺς ὕμνους θεοσεβεῖς και ἓνα νέο Ἡμερολόγιο συνταγμένο ἀπὸ τὸν Καίρη. Ὁ μυστικισμὸς, τὸ βᾶθος κάθε θρησκείας, θυσιάζονταν στη λογική τοῦ θετικισμοῦ.

Ἄλλ' ὁ Καίρης δὲν τὰ ἀντιλαμβάνονταν αὐτὰ, παρασυρόμενος ἀπὸ τὸ μέγα πάθος τῆς Ἑλληνολατρίας. Μπορεῖ ἐμεῖς να ἀντιπαρέρχομεθα τις γλωσσικὲς του ἀναδρομὲς στὴν ἀρχαία, ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ δείχνουν τὴ νοστροπία του. Τὴ ζέση του ν' ἀνασυνδέσει τὴ νέα με τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἀπ' εὐθείας ξεπερνώντας τὸ Βυζάντιο. Ἄλλὰ τὸ Βυζάντιο ὑπῆρχε, και ὑπάρχει, και ὁ ἴδιος ὁ Καίρης ἔβγαυε ἀπ' αὐτὸ χωρὶς να τὸ θέλῃ. Γι' αὐτὸ, κατὰ βᾶθος, δὲν ἔκαμε τίποτε ἄλλο παρὰ να ξαναθέσει τὸ δῆλημα τοῦ πῶς μπορεῖ ἡ ἀρχαία Ἑλληνική σὺνφροσύνη να ἐναρμονισθῆ με τὸν χριστιανικὸ μυστικισμὸ. Τὸ αἰῶνιο δῆλημα τοῦ Βυζαντίου, και στὴ σκέψη και στὴν τέχνη και στὴ γλώσσα. Ὁ Καίρης νόμισε ὅτι μποροῦσε να ξεπεράσει τὸ δῆλημα με τὴ

λογική τοῦ θετικισμοῦ, πού ἐπίστεψε ὅτι τὸν συνέδεε ἀπ' εὐθείας με τὸν ἀρχαίον λόγο. Κατ' οὐσίαν ὅμως καταργοῦσε τὸ πρόβλημα.

Τὸ Βυζάντιο, ἀντιθέτως, ἔλυσε τὸ πρόβλημα, ἀφήνοντας τὸν μυστικισμὸ να κυριαρχήσει, και δίνοντας στὸ λόγο νόημα ὑπερβατικό. Τὸ ἴδιο πρόβλημα, ἄλλωστε, προέκυψε και στοὺς ἀρχαίους, διότι και σ' αὐτοὺς ὁ Ὀρφικὸς και ὁ Ἀπολλώνιος κόσμος ἀντιμάχονταν. Δὲν τοὺς ἀφίσαν ὅμως να διχαστοῦν. Τοὺς συμφιλώσανε, δίνοντας τὴν κυριαρχία στὸ λόγο. Ἄλλὰ ὁ λόγος τῶν ἀρχαίων ἦταν μεστὸς συναισθήματος και φαντασίας, ἐνῶ ὁ λόγος τῶν θετικιστῶν δὲν ἦταν. Ἡ λογική θρησκεία τοῦ Καίρη δὲν μποροῦσε λοιπὸν να βρῆ, οὔτε βρῆκε ἀνταπόκριση στὴν ψυχὴ τῶν Ἑλλήνων, και οἱ θεωρίες του ὑποκύψανε στὸ χρόνο. Ἴσως ὁ Καίρης, λόγω τοῦ κατατρεγμοῦ, να μὴ πρόφτασε να περάσει ἀπὸ τὴν τελικὴ φάση τῆς φιλοσοφικῆς του ἀγωνίας, και να ἀποδώσει στὸ λόγο περισσότερη θερμὴ και φαντασία, ὅπως συνέβαινε με τὸν Comte, τὸν ἀρχηγὸ τῶν θετικιστῶν. Αὐτὸς, ὅταν στὸ τέλος ἐξάγγειλε τὴ «θρησκεία τῆς ἀνθρωπότητας», ἐδραίωσε και πάλι τὴν ἀξία τοῦ συναισθήματος, και ἀπέσυρε τὴν προτεραιότητα ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης γιὰ να τὴν δώσει στὴν Τέχνη και τὴ διαίσθηση.

Ὁ Καίρης ὅμως ἀξιώθηκε να κάμῃ μιαν ἄλλη πράξη ὑψηλή: να μαρτυρήσει γιὰ τις ἰδέες του. Συνεπῆς πρὸς αὐτὲς ἔπεσε θῦμα τοῦ διωγμοῦ κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως. Ὑψώθηκε ἔτσι ὡς σύμβολο τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας, πού θέλησε να ἐμφυσήσει στοὺς νέους Ἕλληνες, συνεχίζοντας τὴν παράδοση τοῦ Σωκράτη και λόγω και ἔργω. Γι' αὐτὸ ἀν ὁ Καποδίστριας ὑπῆρξε ὁ πρῶτος πολιτικὸς μάρτυρας τῆς νεώτερης Ἑλλάδας, ὁ Καίρης ὑπῆρξε ὁ πρῶτος πνευματικὸς τῆς μάρτυρας.

Στὸ σοφὸ τέκνο τῆς Ἄνδρου, λοιπὸν, στὸν Ἑλληνολάτρη, στὸν πρωταγωνιστὴ τῆς ἐλληνικῆς παιδείας, στὸ μάρτυρα τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως, οφείλεται φόρος τιμῆς ἀπὸ τὴν ἀναγεννημένη Ἑλλάδα, ὅπως οφείλεται ἀπὸ τὰ παιδιὰ στοὺς γονεῖς, και τὸ Πολυτεχνεῖο αἰσθάνεται ὑπερήφανο ὅτι συμμετέχει στὴν ἐκδήλωσή του ἑορτασμοῦ αὐτοῦ σήμερα.

Π. Α. ΜΙΧΕΛΗΣ

